

امکان‌سنجی گردشگری روستایی و آثار آن بر توسعه روستایی (بررسی موردی منطقه کهمان در شهرستان سلسله)

احسان حسونند *

اسماعیل حسونند **

تاریخ دریافت: ۲۰ فروردین ۱۳۹۰

تاریخ پذیرش: ۵ مهر ۱۳۹۰

چکیده

هدف مقاله حاضر، امکان‌سنجی گردشگری روستایی در منطقه کهمان، شناسایی قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها، تهدیدهای گردشگری و نیز بررسی آثار اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی آن در منطقه مذکور است. در پژوهش حاضر، از مدل سوات و روش پیمایش استفاده شده است. یافته‌های پژوهش حاضر، نشان داده‌اند که میزان مزایا و محدودیت‌های توسعه گردشگری در منطقه، تقریباً یکسان است. همچنین گردشگری تا حد بسیار کمی، موجب رشد درآمد شده، اما در افزایش ساخت و ساز و نیز رشد قیمت زمین در روستا بسیار مؤثر بوده است. گردشگری به لحاظ اجتماعی نیز تأثیر بسیار اندکی بر تغییر نوع لباس، نوع مراسم، الگوی مصرف غذا و بهبود وضعیت آموزش داشته، اما تا حد زیادی، موجب گسترش روابط بیرونی روستا با نواحی هم‌جوار و افزایش بی‌هنجاری شده است. در بعد کالبدی نیز گردشگری به محیط زیست منطقه لطمه زده و موجب کاهش تنوع گیاهی، حیوانی و آلودگی آن شده است. اما در عین حال، تا حد زیادی موجب گسترش فضاهای سبز در روستاها شده بود.

کلیدواژه‌ها: گردشگری روستایی، مدل سوات، منطقه کهمان، توسعه روستایی.

* مدرس دانشگاه پیام نور مرکز الشتر. hasanvand61@yahoo.com

** کارشناس ارشد جامعه‌شناسی توسعه اجتماعی روستایی دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران. smail_hasanvand@yahoo.com

مقدمه

ایران جاذبه‌های فراوانی دارد. وجود جاذبه‌های بسیار در ایران موجب شده است که آن را جهانی در یک مرز بنامند. جاذبه‌های ایران آنقدر متنوع است که تقریباً برای هر سلیقه‌ای، انگیزه کافی را برای سفر به آن فراهم می‌کند (نصیری‌زاده و توتونچی، ۱۳۸۲: ۲۱۴).

«تنوع‌بخشی به اقتصاد، رشد شاخص‌های توسعه انسانی، مشکلات ناشی از صنعتی شدن و آلودگی بیش از حد استاندارد شهرها به‌ویژه شهرهای بزرگ، مهاجرت‌های روستایی، افزایش بهره‌وری و اثربخشی نیروی انسانی، اشتغال‌زایی، تعامل فرهنگ‌ها و گفتمان‌ها، حفظ محیط زیست و در مجموع تحقق توسعه پایدار، از مسائل پیش‌روی جهان کنونی است. هر یک از کشورها در هر سطحی از توسعه، در تلاشند که پاسخ لازم را به مسائل مذکور بیابند. در این میان، کشورهایی که به متنوع‌سازی اقتصاد رو آورده‌اند و می‌خواهند خود را از اقتصاد تک‌پایه‌ای برهانند، در جستجوی شناخت راه‌های آن یا خلق راه‌ها و روش‌های جدیدند. یکی از این روش‌ها گردشگری است» (رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۸۱: ۲۴). گردشگری روستایی یکی از حوزه‌های نسبتاً جدید در توسعه روستایی است که می‌تواند فرصت‌ها و امکاناتی را به‌ویژه برای اشتغال و درآمد روستایی فراهم کند و در احیاء و نوسازی نواحی روستایی مؤثر باشد. اهمیت گردشگری در فرایند توسعه روستایی، در بسیاری از کشورها تأیید شده است. اکنون گردشگری روستایی، صنعتی محسوب می‌شود که به طور بالقوه از پایداری برخوردار است. با توجه به اهمیت گردشگری در فرایند برنامه‌ریزی توسعه روستایی، توجه به آن در برنامه‌ها و طرح‌های توسعه روستایی، به‌ویژه طرح‌های محلی بسیار اهمیت دارد.

بیان مسئله

گردشگری روستایی، یکی از حوزه‌های نسبتاً جدید در توسعه روستایی است که می‌تواند فرصت‌ها و امکاناتی را به‌ویژه برای اشتغال و درآمد روستایی فراهم کند و در احیاء و نوسازی نواحی روستایی مؤثر باشد. اهمیت گردشگری در فرایند توسعه روستایی، در بسیاری از کشورها تأیید شده است. با توجه به اهمیت گردشگری در فرایند برنامه‌ریزی توسعه روستایی، توجه به آن در برنامه‌ها و طرح‌های توسعه روستایی، به‌ویژه طرح‌های محلی بسیار اهمیت دارد. فرایند برنامه‌ریزی، مهمترین مفهوم در توسعه هر پدیده‌ای است و به لحاظ جنبه‌های متفاوتی، می‌توان به تعمق درباره آن پرداخت، به‌ویژه اگر این فرایند مانند گردشگری، مجموعه وسیعی از عوامل را شامل شود. از این رو، لازم است که برای معرفی این مناطق و توسعه پایدار آنها، با استفاده از ظرفیت‌های محلی در کشور برنامه‌ریزی شود. با بررسی نمودارهای سازمان جهانی گردشگری، می‌توان دریافت که گردشگری روستایی، به سرعت در حال رشد و بالندگی است و پیش‌بینی می‌شود که رشد آن در سال‌های آینده افزایش یابد و کشورهایمانند استرالیا، فنلاند، سوئیس، اسکاتلند و پرتغال برای توسعه این صنعت،

امکان سنجی گردشگری روستایی و آثار آن بر توسعه روستایی

موفقیت‌آمیز عمل کرده‌اند (قادری، ۱۳۸۳: ۱۷). کارشناسان صنعت گردشگری معتقدند که ایران به لحاظ ظرفیت‌های برنامه‌ریزی صنعت گردشگری، جزء ده کشور اول جهان محسوب می‌شود. در حالی که سهم ایران از درآمد بازارهای بین‌المللی صنعت گردشگری در سال ۲۰۰۰، حدود ۱/۷۰۰ بوده است و مبدأ بیش از ۸۰ درصد گردشگرهای ورودی از کشورهای همجوار است. با اندکی تعمق می‌توان به این حقیقت پی برد که صنعت گردشگری در ایران، به مفهوم واقعی خود نتوانسته است در تولید درآمد و بهبود شرایط اقتصاد ملی و ناحیه‌ای، موفق باشد (حیدری‌چیان، ۱۳۸۳، به نقل از بخشی زاده، ۱۳۸۷).

لرستان یکی از استان‌های غربی ایران است. این استان، ۲۸۲۹۴ کیلومتر مربع مساحت دارد و جمعیت آن بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵، ۱۷۱۶۵۲۷ نفر بوده است. وسعت دشت سرسبز سلسله، با مختصات جغرافیایی ۴۷ و ۵۴ تا ۴۸ و ۳ طول شرقی و ۳۳ و ۳۸ تا ۳۴ و ۱ عرض شمالی و ارتفاع ۱۵۸۰ متر بالاتر از سطح دریا و بارندگی متوسط ۵۲۰ میلیمتر در سال، ۱۲۱۲ کیلومتر مربع است. متوسط حداقل دمای آن، بین ۱۰/۶- تا ۳/۱ درجه سانتی‌گراد، متوسط حداکثر دمای آن، بین ۲۲/۱ تا ۳۹ درجه سانتی‌گراد و متوسط دمای سالانه آن ۱۲/۶ سانتی‌گراد است. همچنین میزان بارندگی سالانه شهرستان مذکور، ۵۶۱/۱ میلیمتر و تعداد روزهای یخبندان آن، ۱۱۱ روز است. در ضمن، حداکثر سرعت باد در آن، ۲۳ متر بر ثانیه است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان لرستان، ۱۳۸۲). منطقه کهمان در شمال شهرستان سلسله قرار دارد که توجه گردشگران فراوانی را از این شهر و شهرهای دیگر به خود جلب می‌کنند.

گردشگری بیش از یک قرن، در بسیاری از مناطق روستایی وجود داشته و منبع اصلی درآمد و اشتغال‌زایی در برخی مناطق بوده است، اما همواره فقدان راهبردها و برنامه‌ریزی‌های کارا در سیاست‌های توسعه روستایی، برای یکپارچه کردن کارکردهای گردشگری با توسعه روستایی ملموس بوده است (منشی‌زاده، ۱۳۸۰: ۱۰۹). به دلیل فقدان برنامه‌ریزی و ضعف مدیریت، از فرصت‌های موجود در زمینه گردشگری و تجدید حیات اقتصادی و اجتماعی آن در ناحیه مذکور، به نحو مطلوبی استفاده نشده است. در مقابل، تهدیدهای مربوط به گردشگری و فقدان برنامه‌ریزی مؤثر و پایدار در توسعه روستایی مناطق مذکور، آشکار شده و موجب بروز پیامدهای نامطلوبی، مانند آلودگی منابع آب و محیط طبیعی، تخریب چشم‌اندازهای طبیعی، افزایش مهاجرت، رکود فعالیت‌های کشاورزی به دلیل کوهستانی بودن منطقه و بیکاری آشکار و پنهان شده است. در حالی که با برنامه‌ریزی و بهره‌برداری‌های مناسب از فرصت‌ها و ظرفیت‌های گردشگری این ناحیه، به منظور دستیابی به گردشگری پایدار روستایی، می‌توان فعالیت‌های مؤثری برای توسعه پایدار منطقه انجام داد. با توجه به مطالب فوق، برنامه‌ریزی و مدیریت مؤثر فعالیت‌های مربوط به گردشگری، برای توسعه گردشگری پایدار روستایی بسیار ضروری است (بخشی زاده، ۱۳۸۷). با توجه به مطالب مذکور، استفاده از راهبردها و راهکارهای مناسب برای توسعه گردشگری روستایی با توجه به شرایط و ویژگی‌های زیست‌محیطی، جاذبه‌ها و فرآورده‌های

بوم‌شناختی هر منطقه ضروری است. در مقاله حاضر، با عنایت به این موضوع که شناخت ظرفیت‌ها و محدودیت‌های گردشگری منطقه مذکور، می‌تواند بر برنامه‌ریزی مناسب گردشگری در این منطقه و رفع مسائل و مشکلات آنها بسیار مؤثر باشد، ضمن بررسی ظرفیت‌ها و محدودیت‌های توسعه گردشگری روستایی و نیز بیان راه‌کارهایی برای توسعه گردشگری، با استفاده از روش سوات، قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها را مورد تحلیل و بررسی قرار داده‌ایم. سپس با استفاده از روش پیمایش، آثار گردشگری را بر منطقه به لحاظ اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، بوم‌شناختی و نهادی مورد بررسی قرار داده‌ایم.

مبانی نظری

کریپندرف جانک^۱ (۱۹۸۰) و همکاران، اولین بار، مفاهیم اولیه گردشگری پایدار را مطرح کرده‌اند. دات^۲ دات^۳ گردشگری روستایی را فعالیتی چندبعدی می‌داند که در محیط خارج از شهر انجام می‌شود و به گردشگران، ماهیت زندگی روستایی را نشان می‌دهد. به اعتقاد آپرمان^۴، منظور از گردشگری روستایی، فعالیت‌های مزرعه‌ای و غیرمزرعه‌ای است که در مناطق روستایی انجام می‌شود (منشی‌زاده، ۱۳۸۴: ۱۶۸). بر اساس آرای کمیسیون جامعه اروپایی در سال ۱۹۸۶، گردشگری روستایی نه تنها کشاورزی، بلکه همه فعالیت‌های گردشگری را در مناطق روستایی شامل می‌شود. می‌توان گفت که گردشگری روستایی، رهیافت (مقوله) جدیدی در متون توسعه روستایی است که همانند توسعه، ابعاد و آثار گوناگونی دارد (همان منبع). بونی کور^۵ می‌گوید «با اینکه این کار اشتباه است، گردشگری به خودی خود سبب اشاعه فحشا و خودفروشی، اعتیاد به مشروبات الکلی و قاچاق نمی‌شود، اما بدون شک بر این مسائل اثر می‌گذارد و آن را گسترش می‌دهد ... برخی مناطق توسعه‌نیافته، همچنان که فرانتس فانون پیش‌بینی کرده بود، به روسپی‌خانه‌های کشورهای صنعتی شده تبدیل شده و می‌شوند (لانکوار^۶، ۱۳۸۱: ۹۱).

ریوردان و ویسی^۶ (۱۹۹۷)، چهار چشم‌انداز مختلف را برای توسعه پایدار پیشنهاد می‌کنند که بیانگر مراحل تکاملی توسعه پایدار نیز است. اول، "ایجاد منافع مالی پیوسته و قابل اطمینان"، یعنی تأکید بر رشد اقتصادی پایدار، که اکنون به مراتب بیشتر از گذشته مطرح است. دومین چشم‌انداز، مفهوم "نظارت"، یا امانت‌داری برای نسل‌های آینده است. سومین چشم‌انداز، "عدالت فرهنگی" نامیده می‌شود، که در آن بر عدالت فرهنگی، اجتماعی و بوم‌شناختی توسعه پایدار تأکید می‌شود. این موضوع احتمالاً به طور غیررسمی، در سطوح

1 Krippendorf Jungk

2 Dot

3 Oppermann

4 J. Bugnicourt

5 Lankwar

6 Riordan & Voisey

امکان سنجی گردشگری روستایی و آثار آن بر توسعه روستایی

محلی ریشه دارد که بیشتر از طریق ساختارهای رسمی بیان می‌شود. چهارمین چشم‌انداز، "فرایندهای نگرشی" است که در آن، نقش تطبیق کردن جهانی شدن و محلی کردن بررسی می‌شود (سونینو^۱، ۲۰۰۳؛ به نقل از بخشی زاده، ۱۳۸۷). منظور از پایداری در زمینه گردشگری، راه‌کارهایی برای مهار سرمایه‌داری در استفاده از منابع موجود، در زمینه جذب گردشگر است که با حفظ و نگهداری از آن منابع، تناسب دارد و موجب افزایش سودمندی برای جوامع محلی می‌شود (پاپلی یزدی، ۱۳۸۵: ۱۱۱). سه سا^۲ نشان داده است که ورود گردشگران شهری به یک جامعه روستایی، موجب کشمکش‌هایی میان دو شیوه زندگی و نبود امکان ادغام یکی در دیگری شده است (لانکوار، ۱۳۸۱: ۹۱). برنارد لن^۳ (۱۹۹۴) از شکل پایداری از مدیریت گردشگری حمایت می‌کند که چهار تأثیر مهم و سودمند را در مناطق روستایی داشته باشد. اول، نظام‌های مدیریت پایدار، که بتوانند گسترش گردشگری توده‌ای را با توجه به تعیین ظرفیت‌های حمل و نقل و تنظیم راه‌های دسترسی به محل محدود کنند. دوم، داشتن رویکردی پایدار به منظور کاهش تضاد بین توسعه روستایی و حفاظت از منابع طبیعی. سوم، فرصتی را برای حمایت از اقتصادهای روستایی با مطرح کردن یک سرمایه‌گذاری جدید، اشتغال و سرمایه‌گذاری در روستا مهیا کند. چهارم، از محیط زندگی روستاییان به عنوان یک ناحیه مبادله و فروش حمایت کند (سانینو، ۲۰۰۳: ۶۹). بیشتر صاحب‌نظران از این ایده حمایت می‌کنند که گردشگری روستایی پایدار، موجب تعامل متقابلی بین اقتصاد، محیط و اجتماعات روستایی می‌شود. از این رو، گردشگری روستایی پایدار، فرصت بی‌ظنیری برای اجتماعات روستایی به منظور حفظ یا افزایش کیفیت زندگی‌شان فراهم می‌کند.

آراء و دیدگاه‌های مربوط به توسعه گردشگری روستایی

سه دیدگاه مهم درباره گردشگری روستایی، به عنوان راهبردی برای توسعه روستایی، وجود دارد که در ادامه بیان می‌شود.

الف) گردشگری روستایی، راهبردی برای توسعه روستایی: گردشگری روستایی، راه‌حل همه مشکلات روستایی نیست، اما می‌تواند آثار اقتصادی مهمی داشته باشد و به کند شدن روند مهاجرت جمعیت روستایی کمک کند. رشد گردشگری، راهبردی برای توسعه روستایی است و تفکر نسبتاً جدیدی است که سیاست‌گذاران محلی در جوامع روستایی، به اهمیت آن پی برده‌اند، اما تجربه کافی برای اجرای آن ندارند. برخی نویسندگان، به پژوهش درباره این موضوع پرداخته‌اند که چگونه صنعت گردشگری، از حرکت باز می‌ایستد یا ممکن است آثار زیان‌آوری بر ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی داشته باشد. همچنین دیدگاه دیگری با این پیش‌زمینه فکری وجود دارد که گردشگری، راه‌حل اقتصادی قطعی برای توسعه نواحی روستایی است. دیدگاه محتاطانه‌تری نیز وجود

1 Sonnino
2 Se sah
3 Bernard Lan

دارد که در آن گردشگری فرایند برنامه‌ریزی یکپارچه معرفی می‌شود که فرصت‌هایی را برای کاهش مضرات و حداکثر کردن منافع توسعه فراهم می‌نماید (گرفی^۱، ۱۹۹۳: ۲۳ به نقل از رکن‌الدین افتخاری و قادری، ۱۳۸۱: ۲۸). از این رو، آنها معتقدند که با گسترش گردشگری به عنوان جایگزینی برای فعالیت‌های کشاورزی در نواحی مذکور، می‌توان به موفقیت‌هایی در این زمینه دست یافت (رکن‌الدین افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۵: ۶).

ب) گردشگری روستایی، سیاستی برای بازسازی سکونتگاه‌های روستایی: گردشگری حوزه‌ای اصلی برای بازسازی نواحی روستایی است، حتی مناطقی که از گذشته فعالیت‌های گردشگری در آنها، رونق فراوانی نیافته است. طرفداران این نظریه، معتقدند که می‌توان از اتکای بیش از حد تولیدکنندگان روستایی به کشاورزی کاست و آنها را در فرصت‌های اقتصادی جدیدی (که با بازاریابی جهانی‌تر شده رقابت کند) به‌کار گرفت. از این رو، در راهبرد مذکور، معمولاً سه رویکرد زیر دنبال می‌شود: ۱) گردشگری روستایی، سیاستی برای بازساخت سکونتگاه‌های روستایی؛ ۲) بازسازی در برابر افول کشاورزی؛ ۳) توسعه، بهبود فرآورده‌ها و محصولات کشاورزی (رکن‌الدین افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۵: ۷).

ج) گردشگری روستایی، ابزاری برای توسعه پایدار و حفاظت از منابع طبیعی: سیاست گردشگری پایدار در دنیای کنونی، رهیافتی جامع است که خواهان رشد بلندمدت صنعت گردشگری، بدون آثار مخرب بر زیست‌بوم‌های طبیعی است. در سیاست مذکور، بر این نکته نیز تأکید می‌شود که در قالب توسعه گردشگری، بشر می‌تواند به تعدیل یا دستکاری جنبه‌های خاصی از محیط، در جهت مثبت یا منفی بپردازد. (شریف‌زاده، ۱۳۸۱: ۵۵ به نقل از رکن‌الدین افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۵: ۷). در راهبردهای مذکور، معمولاً دو رویکرد زیر مورد توجه است: ۱) گردشگری روستایی، ابزاری برای توسعه پایدار؛ ۲) پراکنش و توزیع به منظور محافظت از سرمایه‌ها و منابع گردشگری (رکن‌الدین افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۵: ۸).

روش پژوهش

در مقاله حاضر، به منظور تحقق اهداف پژوهش، ابتدا از روش توصیفی و تحلیلی استفاده شده است. در این مرحله، با توجه به اطلاعات ثانوی موجود، جاذبه‌ها، امکانات و خدمات گردشگری و وضعیت گردشگری مورد بررسی قرار گرفته و سپس در مراحل بعدی پژوهش، به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات و تدوین راهبرد، از روش تحلیلی سوات استفاده شده است. ابتدا از روش مذکور، به منظور شناسایی و بررسی عوامل مؤثر درونی (قوت‌ها و ضعف‌ها)، و عوامل تأثیرگذار بیرونی منطقه (فرصت‌ها و تهدیدها) بر گردشگری منطقه مورد نظر استفاده شده است. سپس با استفاده از روش پیمایش و نظرخواهی از مردم منطقه و گردشگران، به تحلیل

امکان سنجی گردشگری روستایی و آثار آن بر توسعه روستایی

آثار و پیامدهای اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و زیست محیطی در منطقه مذکور پرداخته‌ایم. در پژوهش حاضر، جامعه آماری خانوارهای ساکن در منطقه کهمان و نیز گردشگرهایی هستند که به این منطقه می‌آیند.

تجزیه و تحلیل

از روش سوات، برای شناسایی مسائل راهبردی و تدوین راهبردهای مناسب استفاده می‌شود. بر اساس جدول‌های تدوین شده و با توجه به مزایا و ظرفیت‌های متعدد و نیز برخی از محدودیت‌ها، می‌توان با برنامه‌ریزی و توسعه مکان‌های اقامتی و رفاهی، مراکز بین‌راهی، مراکز درمانی بهداشتی و تجهیز مسیرهای گردشگری روستایی، فعالیت‌های مؤثری در زمینه توسعه گردشگری انجام داد. در ابتدا، با ارزیابی محیط داخلی و خارجی منطقه، قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها شناسایی می‌شوند. سپس با نظرخواهی از مردم و وزندهی به هر کدام از موارد مذکور و سپس محاسبه و تحلیل آنها، اولویت‌ها مشخص می‌گردند. همچنین، به منظور رفع یا تقلیل ضعف‌ها، تهدیدها، تقویت و بهبود قوت‌ها و فرصت‌های موجود در زمینه گردشگری در منطقه کهمان، در نتیجه‌گیری، پیشنهادها و راهبردهای مناسبی بیان می‌شود.

عوامل مؤثر داخلی بر گردشگری در منطقه کهمان

هدف این مرحله، بررسی ویژگی‌های محیط داخلی منطقه مذکور، به منظور شناسایی ضعف‌ها و قوت‌ها است. یعنی مواردی که برای تحقق اهداف برنامه‌ریزی و اجزای وظایف آن، زمینه‌های مساعد یا بازدارنده محسوب می‌شوند. در جدول ذیل، قوت‌ها و ضعف‌ها در چارچوب توسعه منطقه‌ای (به لحاظ اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، بوم‌شناختی و نهادی) بیان گردیده است.

قوت‌ها

اقتصادی: مستعد بودن منطقه به منظور سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی گردشگری، برای استفاده از منابع طبیعی و انسانی؛ وجود میوه‌ها و محصولات متنوع کشاورزی به منظور عرضه به گردشگران؛ تنوع قابل ملاحظه منابع گردشگری که امکان گسترش بازار را فراهم می‌کند؛

اجتماعی- فرهنگی: قوی بودن روحیه میهمان‌نوازی در بین مردم منطقه؛ وجود ظرفیت‌های زندگی عشایری در روستا؛

بوم‌شناختی: وجود چشم‌اندازهای منحصر به فرد و باغ‌ها؛ وجود ارتفاعات و قله مرتفع برای انجام فعالیت‌های ورزشی؛

توسعه روستایی، دوره سوم، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۰

وجود رودخانه‌ها و آبشارهای فراوان؛ وجود منطقه حفاظت‌شده و سرشار از گیاهان و حیوانات وحشی؛ نزدیکی منطقه به شهر سلسله؛
نهادی: اعتقاد به مفید بودن گردشگری در منطقه.

ضعف‌ها

اقتصادی: فقدان برنامه‌ریزی؛ عدم سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوصی در منطقه؛ ناکافی بودن نظام اطلاع‌رسانی و تبلیغات؛ عدم ثبات الگوی گردشگری در همه فصول؛
اجتماعی - فرهنگی: عدم وجود تسهیلات خدماتی و بهداشتی؛ عدم وجود تسهیلات اقامتی و رفاهی؛ مشکلات امنیتی و نبود یک پاسگاه انتظامی در منطقه؛
بوم‌شناختی: نامناسب و باریک بودن جاده و خاکی بودن قسمتی از جاده؛ چرای مفرط و بیش از ظرفیت منطقه و بوته کنی؛
نهادی: عدم آشنایی مردم با گردشگری و نحوه برخورد با گردشگران؛

عوامل مؤثر خارجی بر گردشگری در منطقه کهمان

در این قسمت، وضعیت محیط پیرامون منطقه مذکور، مجموعه فرصت‌ها و تهدیدهای موجود و مؤثر بر این منطقه به لحاظ گردشگری در ابعاد مختلف توسعه روستایی (اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، بوم‌شناختی و نهادی) مورد بررسی قرار گرفته است.

فرصت‌ها

اقتصادی: افزایش توجه دولت به برنامه‌ریزی؛ افزایش توجه بخش دولتی و خصوصی به سرمایه‌گذاری؛
اجتماعی - فرهنگی: بهبود بخشیدن به کیفیت و افزایش آگاهی مردم با اجرای برنامه‌های آموزشی؛ رشد انگیزه مردم منطقه برای تفریح در منطقه؛
بوم‌شناختی: نبود فضاهای تفریحی مناسب در شهر سلسله؛ تولید محصولات جدید گردشگری از طریق تلفیق منابع طبیعی و فرهنگی منطقه؛
نهادی: با توجه به مهاجر فرست بودن منطقه، افراد مذکور می‌توانند ظرفیت‌های منطقه را به خوبی بشناسانند؛

تهدیدها

اقتصادی: عدم سرمایه‌گذاری به دلیل ترس از عدم موفقیت؛
اجتماعی - فرهنگی: از بین رفتن فرهنگ بومی و الگوهای محلی؛ افزایش جرم و جنایت با ورود افراد غریبه؛

امکان سنجی گردشگری روستایی و آثار آن بر توسعه روستایی

بوم‌شناختی: کاهش تنوع زیستی؛ آلودگی محیط زیست و ریزش پسماندها در رودخانه؛ از بین بردن گونه‌های کمیاب حیوانی و گیاهی؛
 نهادی: عدم همکاری مراکز دارای صلاحیت در توسعه منطقه؛

شکل (۱): سوات (عوامل مهم مؤثر بر گردشگری منطقه کهمان)

منبع: یافته‌های پژوهش

همان‌طور که در شکل (۱) ملاحظه می‌شود، نه قوت داخلی در مقابل ده ضعف داخلی، و هفت فرصت خارجی در برابر هفت تهدید خارجی، مورد شناسایی و بررسی قرار گرفته است و می‌توان گفت میزان محدودیت‌ها و مزیت‌های گسترش گردشگری در منطقه کهمان، به لحاظ کمی یکسان است.

بررسی آثار گردشگری در منطقه

برای بررسی آثار گردشگری بر توسعه روستایی منطقه کهمان، شاخص‌هایی تعیین گردید و از مردم، گردشگران و مسئولان منطقه خواسته شد که به سئوال‌های پرسشنامه پاسخ دهند. پاسخ‌ها نیز با نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده، به تفکیک در جدول (۵) بیان شده است.

جدول (۱): آثار اقتصادی گردشگری در منطقه

ردیف	آثار اقتصادی گردشگری	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم
۱	گردشگری تا چه حد، موجب اشتغال‌زایی برای مردم روستا شده است؟	۱۵/۴	۷/۷	۴۶/۲	۳۰/۸
۲	گردشگری تا چه حد، موجب بهبود درآمد اهالی روستا شده است؟	۲۳/۱	۳۴/۶	۳۴/۶	۷/۷
۳	گردشگری تا چه حد، موجب افزایش قیمت کالاها و اجناس شده است؟	۲۶/۹	۴۶/۲	۲۳/۱	۳/۸
۴	گردشگری تا چه حد، موجب افزایش قیمت زمین و مسکن در روستا شده است؟	۴۱/۲	۴۷/۲	۶	۵/۵
۵	گردشگری تا چه حد، الگوی کشت روستا را تغییر داده است؟	۱۸/۲	۴۶/۲	۲۴/۱	۱۱/۵
۶	گردشگری تا چه حد، موجب تنوع محصولات داخلی روستا شده است؟	۵/۸	۲۳/۱	۳۶/۵	۳۴/۶
۷	گردشگری تا چه حد، موجب گسترش سوداگری زمین در روستا شده است؟	۱۲	۴۲/۳	۳۴/۶	۱۱
۸	گردشگری تا چه حد بر افزایش ساخت و ساز در روستا تأثیر داشته است؟	۵۰/۷	۳۸/۵	۳/۵	۷/۳
۹	گردشگری تا چه حد، ترکیب دام‌های روستا را تغییر داده است؟	۵	۶۵/۲	۲۳	۶/۸
۱۰	گردشگری تا چه حد، موجب بهبود کمی و کیفی صنایع دستی شده است؟	۵	۳۰	۳۸/۱۵	۲۹/۵

منبع: یافته‌های پژوهش

همان‌طور که در جدول فوق ملاحظه می‌شود، اکثر پاسخگویان آثار اقتصادی گردشگری را به لحاظ اشتغال‌زایی و درآمد، اندک دانسته‌اند. به اعتقاد اکثر پاسخگویان، گردشگری موجب افزایش قیمت زمین و مسکن در روستا شده است. در زمینه الگوی کشت، تنوع کشت، گسترش سوداگری، ترکیب دام‌های روستا و بهبود کمی و کیفی صنایع دستی، اکثر پاسخگویان تأثیر گردشگری اندک دانسته‌اند. بیش از نیمی از پاسخگویان معتقدند که گردشگری، موجب افزایش ساخت و ساز در روستا شده است. بنابراین به لحاظ اقتصادی می‌توان گفت که گردشگری در برخی موارد، آثار مثبت و منفی را به طور همزمان داشته است.

امکان سنجی گردشگری روستایی و آثار آن بر توسعه روستایی

جدول (۲): آثار اجتماعی گردشگری

ردیف	آثار اجتماعی گردشگری	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم
۱	گردشگری تا چه حد، موجب تغییر نوع لباس در روستا شده است؟	۱۴/۴	۲۶/۹	۵۳/۸	۴/۸
۲	گردشگری تا چه حد، موجب تغییر نوع مراسم (عزاداری، عروسی و غیره) در روستا شده است؟	۱۲	۲۸/۹	۵۲/۶	۶/۵
۳	گردشگری تا چه حد، موجب تغییر الگوی مصرف غذا در روستا شده است؟	۵	۱۵/۵	۴۵/۵	۳۴
۴	گردشگری تا چه حد، موجب بهبود وسایل منزل شده است؟	۱۴/۶	۲۴/۶	۳۸/۳	۲۲/۵
۵	گردشگری تا چه حد، موجب گسترش فرهنگ شهری و فاصله گرفتن از فرهنگ روستایی شده است؟	۳۲/۳	۴۵	۱۳/۱	۹/۶
۶	گردشگری تا چه حد، موجب بهبود وضعیت آموزش در روستای شما شده است؟	۷/۶	۲۴/۲	۵۲	۱۶/۲
۷	گردشگری تا چه حد، موجب بهبود وضعیت بهداشت فردی و عمومی در روستای شما شده است؟	۲۵/۲	۳۸/۳	۳۳/۴	۳/۹
۸	گردشگری تا چه حد، موجب عرضه بهداشتی محصولات (لبنیات و...) شده است؟	۵۵/۴	۲۶	۱۷	۱/۶
۹	گردشگری تا چه حد، روابط بیرونی روستا را با نواحی هم‌جوار گسترش داده است؟	۶۳/۴	۳۰/۲	۶/۴	۰
۱۰	گردشگری تا چه حد، موجب کاهش مهاجرت از روستا شده است؟	۵/۵	۲۴/۲	۶۲	۸/۳
۱۱	گردشگری تا چه حد، موجب بازگشت مهاجران به روستا شده است؟	۸/۷	۱۸	۵۴/۴	۱۸/۹
۱۲	میزان امنیت روستا در فصول گردشگری چقدر است؟	۱۲/۱	۲۷/۳	۵۹/۵	۱/۱
۱۳	میزان تعامل روستاییان با گردشگران در چه حد است؟	۷/۶	۲۲/۲	۵۱	۱۹/۲
۱۴	میزان رضایت مردم از گردشگران در چه حد است؟	۱۳	۷۱/۷	۸/۴	۷/۵
۱۵	آیا تاکنون بین شما و گردشگران، درگیری ایجاد شده است؟	۴/۳	۲۵/۳	۶۵	۵/۴
۱۶	گردشگری تا چه حد موجب گسترش ناهنجاری (اعتیاد، انجام منکرات و غیره) در بین جوانان روستا شده است؟	۴۲/۸	۳۵	۱۸/۲	۴
۱۷	شما تا چه میزان به مهاجرت از روستای خود تمایل دارید؟	۶/۴	۱۸	۶۲/۶	۱۴/۸
۱۸	آیا گردشگری موجب شده است که شما در کارهای جمعی روستایی مشارکت کنید؟	۳/۲	۱۵	۴۴/۵	۳۷/۳

منبع: یافته‌های پژوهش

همان طور که در جدول فوق ملاحظه می‌شود، گردشگری نتوانسته است بر تغییر نوع لباس، نوع مراسم (عزاداری، عروسی و غیره)، الگوی مصرف غذا، بهبود وسایل منزل و بهبود وضعیت آموزش مؤثر باشد. بر اساس نتایج پژوهش حاضر، گردشگری تا حد زیادی نتوانسته است بر گسترش فرهنگ شهری و فاصله گرفتن از فرهنگ روستایی، عرضه بهداشتی محصولات (لبنیات و غیره)، گسترش روابط بیرونی روستا با نواحی هم‌جوار و گسترش ناهنجاری (اعتیاد، انجام منکرات و غیره) در بین جوانان روستا مؤثر باشد. همچنین گردشگری بر کاهش مهاجرت از روستا، بازگشت مهاجران و میزان تعامل روستاییان با گردشگران تأثیر نداشته

توسعه روستایی، دوره سوم، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۰

است. شاید بتوان گفت که بیشتر افرادی که از روستاهای اطراف مهاجرت کرده‌اند، از منطقه کهمان، به عنوان یک ناحیه گردشگاهی استفاده می‌کنند تا سکونتگاهی.

جدول (۳): آثار کالبدی و زیست‌محیطی گردشگری

ردیف	آثار کالبدی و زیست‌محیطی گردشگری	زیاد	متوسط	بسیار کم	کم
۱	گردشگری تا چه حد، موجب محافظت بیشتر روستاییان از محیط زیست شده است؟	۱۳/۱	۲۴/۵	۴۱/۴	۲۱
۲	گردشگری تا چه حد، به محیط زیست منطقه لطمه زده و موجب آلودگی آن شده است؟	۶۵	۲۱	۱۱/۱	۲/۹
۳	گردشگران تا چه حد، موجب آری بین رفتن گونه‌های گیاهی و جانوری منطقه شده‌اند؟	۴۲/۴	۲۲	۱۴/۴	۲۱/۲
۴	گردشگری تا چه حد، موجب دفع بهداشتی زباله و جلوگیری از ورود فاضلاب‌های خانگی به معابر شده است؟	۵/۵	۲۱	۳۸/۲	۳۵/۳
۵	گردشگری تا چه حد، موجب بهبود وضعیت معابر داخلی و راه‌های ارتباطی روستا با سایر مناطق شده است؟	۱۶	۵۲	۲۶/۳	۵/۷
۶	گردشگری تا چه حد، موجب گسترش خدمات زیربنایی (آب، برق، مخابرات و غیره) در روستا شده است؟	۲۲/۲	۴۴	۲۸/۲	۳/۶
۷	گردشگری تا چه حد، الگوی مسکن روستا را تغییر داده است؟	۲/۳	۳۱/۳	۴۴/۶	۲۱/۸
۸	آیا نوع مصالح خانه‌های روستا، با ورود گردشگران مقاوم‌تر شده است؟	۵/۳	۶۲	۱۵/۲	۱۷/۵
۹	به نظر شما مردم روستا چقدر به پاکیزگی کوچه‌ها و معابر اهمیت می‌دهند؟	۱۰/۶	۶۲	۲۱/۲	۶/۲
۱۰	گردشگری تا چه میزان، موجب تغییر کاربری زمین و تبدیل اراضی کشاورزی به مسکونی و کاربری‌های تجاری شده است؟	۵/۵	۱۶/۱	۴۲/۳	۳۶/۱
۱۱	گردشگری تا چه میزان باعث شده است که مردم به زیباسازی روستای خود بپردازند؟	۷/۳	۲۳/۶	۳۵/۵	۳۳/۶
۱۲	گردشگری تا چه میزان، موجب گسترش فضاهای سبز روستا شده است؟	۶۲	۳۰	۸	۰

منبع: یافته‌های پژوهش

با توجه به اطلاعات جدول فوق، می‌توان نتیجه گرفت که گردشگری نه تنها موجب محافظت بیشتر از محیط زیست نشده، بلکه به محیط زیست منطقه لطمه زده و موجب آلودگی آن گردیده است. همچنین نتایج پژوهش نشان می‌دهند که اثر گردشگری بر دفع بهداشتی زباله و جلوگیری از ورود فاضلاب‌های خانگی به معابر، بهبود وضعیت معابر داخلی و راه‌های ارتباطی روستا با سایر مناطق، گسترش خدمات زیربنایی (آب، برق، مخابرات و غیره)، تغییر الگوی مسکن، تغییر نوع مصالح خانه‌های روستا، نظافت کوچه‌ها، تغییر کاربری زمین و تبدیل اراضی کشاورزی به کاربری مسکونی و تجاری و زیباسازی روستا بسیار اندک بوده است. اما گردشگری تا حد زیادی موجب گسترش فضاهای سبز در روستاها شده است. از این رو، می‌توان گفت که آثار کالبدی و زیست‌محیطی گردشگری بر منطقه، کمتر از آثار آن در بخش‌های اقتصادی و اجتماعی بوده است.

امکان سنجی گردشگری روستایی و آثار آن بر توسعه روستایی

نتیجه گیری

تهدیدهای گردشگری و نبود برنامه ریزی مؤثر و پایدار در گردشگری روستایی، موجب پیدایش پیامدهای نامطلوبی مانند آلودگی منابع آب و محیط طبیعی، تخریب چشم اندازهای طبیعی، افزایش مهاجرت، رکود فعالیت های کشاورزی به دلیل کوهستانی بودن منطقه و رشد بیکاری آشکار و پنهان شده است. در حالی که با برنامه ریزی و بهره برداری مناسب از فرصت ها و ظرفیت های گردشگری این ناحیه، برای دستیابی به گردشگری پایدار روستایی، می توان فعالیت های مؤثری برای تحقق توسعه پایدار انجام داد. از اینرو لزوم برنامه ریزی و مدیریت مؤثر فعالیت های گردشگری برای توسعه گردشگری پایدار روستایی ضروری است. هدف پژوهش حاضر، بررسی ضعف ها، قوت ها، تهدیدها و فرصت ها با استفاده از تحلیل سوات و بررسی آثار گردشگری بر توسعه منطقه کهمان بوده است. یافته های پژوهش حاضر نشان داد که منطقه کهمان، ظرفیت های فراوانی در زمینه گردشگری دارد. همچنین تعداد نه قوت داخلی در مقابل ده ضعف داخلی، و هفت فرصت خارجی در برابر هفت تهدید خارجی، شناسایی و بررسی شده است. گردشگری در منطقه کهمان، آثار متفاوتی داشته است. گردشگری تا حد بسیار کمی، باعث افزایش درآمد اهالی شده بود. اما تا حد زیادی، موجب افزایش ساخت و ساز در روستا و نیز رشد قیمت زمین و مسکن در روستا شده بود. درباره الگوی کشت، تنوع کشت، گسترش سوداگری، ترکیب دام های روستا و بهبود کمی و کیفی صنایع دستی نیز می توان گفت که گردشگری چندان تأثیری نداشته است. به لحاظ اجتماعی نیز گردشگری آثار متفاوتی داشته است. گردشگری تأثیر بسیار کمی بر تغییر نوع لباس، نوع مراسم، الگوی مصرف غذا، بهبود وسایل منزل و بهبود وضعیت آموزش داشته است. اما تا حد زیادی، موجب عرضه محصولات بهداشتی (لبیات و غیره)، گسترش روابط بیرونی روستا با نواحی همجوار و رشد بی هنجاری شده است. به لحاظ کالبدی نیز گردشگری نه تنها در محافظت بیشتر از محیط زیست مؤثر نبوده، بلکه به محیط زیست منطقه لطمه زده و موجب آلودگی آن نیز شده است. البته گردشگری تا حد زیادی به گسترش فضا های سبز در روستاها منجر شده است. به طور کلی، می توان گفت که آثار کالبدی و زیست محیطی گردشگری بر منطقه، کمتر از بخش های اقتصادی و اجتماعی بوده است. در مجموع، با توجه به قابلیت های منطقه و انجام فعالیت های لازم و فراهم کردن امکانات و خدمات گردشگری در روستاهای منطقه، گردشگری می تواند آثار مطلوب اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی در روستاهای منطقه داشته باشد و به تحقق توسعه در آنجا منجر شود.

به منظور ارتقای وضعیت گردشگری در منطقه، می توان پیشنهاد های زیر را بیان کرد: (۱) برنامه ریزی دولت به منظور توسعه فعالیت های گردشگری؛ (۲) سرمایه گذاری دولت و بخش خصوصی در حوزه گردشگری؛ (۳) ایجاد تسهیلات خدماتی و بهداشتی؛ (۴) توسعه تسهیلات اقامتی و رفاهی؛ (۵) تعریض راه منتهی به منطقه کهمان؛ (۶) خدمات رسانی دولت در زمینه امور زیربنایی؛ (۷) برقراری نظم عمومی در منطقه، به ویژه در روزهای

توسعه روستایی، دوره سوم، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۰

تعطیل؛ ۸) افزایش آگاهی مردم با برنامه‌های آموزشی؛ ۹) جلوگیری از تخریب محیط زیست توسط گردشگران و روستاییان؛ ۱۰) توجه مسئولان و افراد محلی به بهداشت محیط.

منابع

- بخشی‌زاده، حسن (۱۳۸۷). برنامه‌ریزی گردشگری روستایی در روستاهای شهرستان اردبیل. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- پاپلی یزدی، محمدحسین و سقایی، مهدی (۱۳۸۵). گردشگری (ماهیت و مفاهیم). تهران: انتشارات سمت.
- حیدری چپانه، رحیم (۱۳۸۳). ارزیابی برنامه‌ریزی صنعت توریسم در ایران (رساله دکتری). دانشکده علوم انسانی و علوم اجتماعی دانشگاه تبریز، تبریز.
- رکن‌الدین افتخاری عبدالرضا، مهدوی داوود (۱۳۵۳). راه‌های توسعه گردشگری با استفاده از مدل SWOT. (۲) (پیاپی ۴۵) ویژه نامه جغرافیا: ۱-۳۰.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و قادری، اسماعیل (۱۳۸۱). ۶ (۲) (پیاپی ۲۵): ۲۳-۴۰.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان لرستان (۱۳۸۲). آمارنامه استان لرستان. معاونت آمار و اطلاعات.
- قادری، زاهد (۱۳۸۳). اصول برنامه‌ریزی توسعه پایدار گردشگری روستایی. تهران: انتشارات سازمان لانکووار، رویر (۱۳۸۱). جامعه‌شناسی جهانگردی و مسافرت. ترجمه صلاح‌الدین محلاتی. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- منشی‌زاده ر.؛ و نصیری ف. (۱۳۸۰). گردشگری روستایی. ترجمه شارپلی ریچارد. تهران، نشر منشی.
- منشی‌زاده، رحمت‌اله (۱۳۸۴). اندر مقوله گردشگری. انتشارات پیام مؤلف.
- نصیری‌زاده، حمیدرضا و توتونچی، جلیل (۱۳۸۲). جهانگردی و اشتغال، سمینار بررسی سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه جهانگردی در جمهوری اسلامی ایران. تهران: سازمان ایرانگردی و جهانگردی.

Bernard, L. (1994). Sustainable Rural Tourism Strategies: A Tool for Development and Conservation. Rural Tourism Unit. Department for Continuing Education. University of Bristol, Bristol BS HH, UK. *Journal of Sustainable Tourism*, 2(1 & 2), pp. 12-18.

Sonnino, R. (2003). For a "piece of bread"? Interpreting sustainable development Through agritourism in southern Tuscany. doctoral dissertation. University of Kansas. Department of Anthropology. Italy.

